

Hayek'in Liberal Felsefesinde Demokrasi ve Yapılandırılması

Ahmet Melih Saraçoğlu*

20. yüzyılın önde gelen filozoflarından; 50 kadar kitaba, 200 kadar makaleye imza atan Friedrich August Von Hayek liberalizmin yüzyılımızdaki en önemli temsilcilerinden olmuştur. Bilgi felsefesinden psikolojiye, iktisattan hukuka kadar farklı alanlarda çalışmalar yapmış olan Hayek'in siyasal ve sosyal teori içerisinde değerlendirilebilecek adalet, özgürlük, ekonomik düzen, yasama gibi değişik konular üzerine geniş bir fikirler manzumesi bulunmaktadır. Bu makale, sözü edilen üretken filozofun siyaset teorisi içerisinde "demokrasi" kavramını ele alışı, demokrasi-nin yapılandırılması üzerine düşüncelerini ve modern demokrasi uygulamalarının doğurduğu sakınca ve sorunların giderilmesi için önerdiği siyasal modeli ele almaktadır.

Hayek'in demokrasi üzerine fikirleri eserlerinin içinde dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Bununla beraber bu konuda en sistematik fikirlerini, hayatını klâsik liberalizmi canlandırmaya adanmış ikinci devresinin ürünlerinden biri olan, 1960 yılında yayımlanan *Öz-*

gürlüğün Temel Yapısı (The Constitution of Liberty) - Hayek'in siyaset ve hukuk teorisi alanındaki en önemli çalışmalarından birisidir-¹ ve mezkur eserin daha genişletilmiş hâli olan üç ciltlik, özgür bir toplumun yapısına dair *Kanun, Yasama ve Özgürlük* adlı eserlerinde bulmak mümkündür. Bu külliyyatın üçüncü cildi olan *Özgür Bir Toplumun Siyasî Düzeni* adlı eserindeki, "Çoğunluk Görüşü ve Çağdaş Demokrasi", "Demokratik Yetkilerin Bölünmesi" ve "Demokratik Ülkünün Başarısızlığı" başlıklı bölümler Hayek'in demokrasiye bakışını ortaya koymaktadır.² Bununla birlikte Hayek'in demokrasiye ilişkin fikirlerinde *Öz-*

¹ Andrew Gamble, George Lichtheim'in Hayek'in bu kitabı için farklı bir bakış açısıyla şöyle yazdığını aktarır: "Bu hacimli eser, liberal doktrinin iç mantığını - bireyciliğin modern toplumun hayati gereksinimleriyle bağdaşmaz olduğunu- hiç sakınmadan göstermesiyle, hem siyaset felsefecilerine vaktiyle (yapılmış) bir uyarı olarak hem de efsaneye adanmış etkileyici bir abide olarak durmaktadır." "Hayek ve Sol", *Liberal Düşünce*, Bahar 1997, s. 25.

² "Özgür Bir Toplumun Siyasî Düzeni" Hayek'in *Hukuk, Yasama ve Özgürlük* kitabında eleştiriye en açık bölümdür. Zira Hayek kendi felsefi pozisyonunun özü olan "kendiliğinden düzen" fikrinin ötesine geçerek "inşa edici" bir tutumla tanımlanabilecek bir çaba sergileyerek kendisinin şiddetle karşı çıktığı "kurucu rasyonalizm" ağuna düşmüştür.

* Araş. Gör., Fatih Üniversitesi, İİBF.

gürlüğün Temel Yapısı kitabından itibaren belirgin bir fikri insicamın varlığının altı çizilmelidir.

Hayek'te Demokrasi Düşüncesinin Temelleri

Hayek'in demokrasiye ilişkin düşüncelerinin özünde demokrasinin eleştirilemez ve her sorunu halleden, mükemmel, hatta kimi zaman Tanrı vergisi bir sistem olarak basitçe değerlendirilmesine karşı çıkış vardır. Hayek'in felsefî duruşunda en belirgin olarak gözlemleyebildiğimiz, demokrasinin, özellikle de güncel uygulamasının önemli sorunları içinde barındırdığının gözden kaçırılması karşısında, bir yöntem olarak demokrasinin insan özgürlüğü ve mutluluğu için bir araç olmaktan çıkarılıp bir amaç değer hâline gelmesine, esas hareket noktası özgürlük ve keyfi güçten nefret olan bir filozofun isyanıdır.³ Hayek'in bu tutumunu ortaya çıkaran temel motivasyon ise, onun demokrasinin hayatın her alanına teşmili sonucunda, demokrasi ülküsüne olan inancın yitilmesini büyük bir tehlike olarak görmesidir.

“Demokrasinin ve onun yaygınlaşmasının sağlayacağı yararlar hakkında epeyce saçmalık sarfedilmiş ve hâlâ sarfediliyorsa da, demokrasi inancın aniden azalması beni derinden rahatsız ediyor. Tenkitçi zihinlerce demokrasinin tâbi tutulduğu bu bariz itibar

³ Hayek'in bunları temel alması onun temsil ettiği siyasal gelenekle alakalıdır. Raeder, Burke ve Hayek'i karşılaştırdığı makalesinde Hayek'in tövbe etmez bir Whig olduğunu söyler. Raeder'a göre Hayek'te –Burke'de olduğu gibi– işleyen tipik bir Whig zihniyetidir. Raeder bu zihniyeti şöyle açıklar: “*Burke ve Hayek'in üyesi olduğu siyasal inanç –‘Geleneksel Whig doktrini- 1688 Glorious Devrimi’nde doruğa ulaşan çatışmanın bir filiziydi. Whigler ortak bir tutkuyla – keyfi güce karşı nefrette - birleşti ve hükümetin keyfi hareketinin engellenmesi bundan sonra siyasal pratiklerine yön veren amaç olarak hep kaldı... Whig zihniyetinde özgürlüğün kesin ve açık bir anlamı var: ister kraldan, ister parlamentodan, isterse halktan gelsin keyfi (kuralsız) baskıdan özgürlük.*” Linda Raeder “The Liberalism/Conservatism Of Edmund Burke and F.A. Hayek: A Critical Comparison”, *Humanitas*, Vol.X, No.1, 1997.

azalması, yakın zamana değin demokrasinin ilham ettiği ölçsüz, tenkidi olmayan ve bu terimin siyasette iyi olan hemen her şeyi tanımlamasını sağlayan çöşkuyu hiç paylaşmamış olanları bile harekete geçirmelidir.”⁴

Böylelikle Hayek, her şeyden önce, demokrasinin doğru uygulanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır: “Bana öyle geliyor ki, pek çok kişinin tecrübe ettiği hayal kırıklığı bizatihi demokratik ilkenin bir başarısızlığı yüzünden değil, fakat bizim onu yanlış biçimde denemiş olmamızdandır.”⁵ Yine aynı çerçevede, demokrasinin doğru bir uygulamasının ancak demokrasinin doğru anlaşılmasıyla mümkün olabileceğini işaret eden Hayek, sorunun çözümünde başlangıç noktası olarak dar anlamlı bir demokrasi tarifinin önemini savunur: “Hayal kırıklığından kaçınmak için, tabî ki herhangi bir ülküye temkinli bir anlayışla yaklaşmak zorundayız. Özellikle demokrasi örneğinde, kelimenin yalnızca muayyen bir hükümet usulüne atıfta bulunduğunu unutmamalıyız.”⁶ Bu daraltıcı yaklaşıma paralel olarak Hayek, demokrasiyi devlete ilişkin kararların belirlenmesinin bir metodu⁷, siyasî kararlara ulaşmak için seçilen teknik bir yol olarak tanımlamaktadır.⁸

Yukarıda altı çizilen tanımlamanın işaret ettiği önemli husus, demokrasinin ne önemli bir iyiliğe veya (bir tür maddî eşitlik gibi) hükümet amacına işaret ettiği, ne de (eğitim örgütleri, tıbbî, askerî ve ticarî örgütler gibi) hükümet-dışı teşkilatlara anlamlı biçimde uygulanabileceğidir.⁹ Demokrasi bize, hükümetin hedeflerinin ne olması gerektiği hakkında, dahası hangi fikirlerin doğru, hangi fi-

⁴ Friedrich A. Hayek (çev.Mehmet Öz), *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasî Düzeni*, (İş Bankası Yay., Şubat 1997), s. 8.

⁵ Hayek, *a.g.e.*, s. 147.

⁶ *A.g.e.*, s. 147.

⁷ *A.g.e.*, s. 8.

⁸ *A.g.e.*, s. 147.

⁹ *A.g.e.*, s. 8.

kirlerin yanlış olduğu hakkında bize hiçbir şey söylemez ve bir demokraside de koyu bir despotizm yaratılabilir.¹⁰ Hayek, ısrarla, demokrasinin bir hayat tarzı olmadığına, lâkin farklı hayat tarzlarının birarada bulunmasına imkân veren bir yöntem olduğuna dikkat çeker. Demokrasi siyasî içerikli bir kavram olarak siyasî yöneticilerin kimler olacağını nasıl belirleneceğine ve bir takım siyasî kararların nasıl alınacağına ilişkin bir uygulamadan daha fazlası değildir.¹¹

Hayek'e göre, demokrasiyi anılan tanımlamanın ötesinde noktalara götürmek, yani siyasette hemen her iyi şeyi tanımlayan bir terim hâline dönüştürmek en büyük zararı yine demokrasi düşüncesine verir. Çünkü, sözü edilen yaklaşım "demokrasi" kelimesini açık bir anlamdan yoksun bırakır, içeriksizleştirir. Bunun doğal sonucu, demokrasinin yok oluşudur. Hâlbuki Hayek, iktidar sahiplerinin barışçı değişimini mümkün kılan bir teamül olarak demokrasinin -kendi ifade ettiği dar anlamıyla- tiranlığa karşı bizim en büyük koruyucumuz olduğunu söyler. Demokrasinin kendisi bizatihi özgürlük değilse bile, özgürlüğün en önemli teminatlarından birisidir ve yokluğu toplum ve de özellikle birey için ölümcül olabilir.¹² Bu çerçevede, tıpkı Churchill'in demokrasinin en az kötü yönetim olduğu anlayışında olduğu gibi, Hayek de insanların şimdiye kadar keşfettiği biricik barışçı hükümet değişimi metodu olması nedeniyle demokrasiyi kıymetli ve uğrunda savaşılmaya lâyık bulmaktadır.¹³ Yayla'nın bu konudaki çalışmasında da belirttiği üzere Hayek, demokrasiyi üç nedenle tercihe şayan bulmaktadır.¹⁴

1) Her ne zaman birbiriyle çelişen, çatışan görüşlerden birinin hâkim olması gerekirse, hangi görüşün hâkim olacağını belirlemenin en iyi yolu, farklı fikirleri savunanların dövüşmesi yerine, her birine destek verenlerin sayısına bakmaktır.

2) Demokrasi, bireysel özgürlüğün önemli ve etkili bir teminatıdır.

3) Demokratik mekanizma ve kurumların kullanılması yoluyla geniş halk kitlelerinin politik meselelerde eğitimi sağlanabilir.

Hayek'in Demokrasi Anlayışında Liberalizmin Yeri: Sınırsız Demokrasi Sınırlı Demokrasiye

Hayek, bütün tercihe şayan yönlerine karşın, liberalizm ile aşılınmayan bir demokrasinin, yukarıda işaret edilen hedeflere (özellikle de bireysel özgürlüğün korunması) ulaşmada yeterli olmadığını savunur. Zakaria'nın "İlliberal Demokrasilerin Yükselişi"¹⁵ başlıklı makalesinde ortaya koyduğu sorunun teorik çerçevesini, Hayek'in liberalizm ile demokrasi arasındaki temel ilişki ve farklılıklara dair fikirlerinde bulmak mümkündür. Hayek'e göre, liberalizm ve demokrasi birbirleriyle bağdaştırılabilmelerine rağmen aynı şey değildir. Liberalizm, devlet kuvvetinin sınırları ile ilgilidir; bir hükümet seçme süreci olan demokrasi ise, kimin iktidara sahip olduğu/yönettiği ile ilgilidir. Yani demokrasi, kanunların nasıl yapıldığıyla ilgilidir ve kanunların içeriği ile ikinci derecede alâkası bulunmak-

¹⁵ Fareed Zakaria, "The Rise of Illiberal Democracy", *Foreign Affairs*, (November-December 1977), s. 22-42. Zakaria, o yıllarda çok ses getiren makalesinde dünyada illiberal demokrasilerin hızla yaygınlaşarak uluslararası hayatta rahatsız edici bir boyut kazandığını, batıda iki ana damar hâlinde birbiriyle etkileşim içerisinde gelişen demokrasi ve liberalizmin dünyanın geri kalan kısmında birbirinden uzaklaştığını, bu gelişmenin ise demokratik meşruiyet zırhına bürünmüş güçlerin, bireylerin hayat, özgürlük ve mutluluğu için en büyük tehlike hâline geldiğini iddia etmişti.

¹⁰ *A.g.e.*, s. 147.

¹¹ Friedrich A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, (The University of Chicago Press, 1960), s.115.

¹² Hayek, *Hukuk, Yasama* , s. 9.

¹³ *A.g.e.*, s. 147.

¹⁴ Atilla Yayla, "Hayek, 20. Yüzyıl ve Türkiye", *Türkiye Günlüğü*, no.18, (Bahar, 1992), s.55.

tadır; liberalizm ise yönetimin sınırları ve kanunların içeriği ile ilgilidir.¹⁶

Liberalizm, demokrasinin *sine qua non*'u olan açık, hür ve âdil oylama ile çoğunluğun görüşüne başvurulmasını bir kanun yapma yöntemi olarak benimser, ama bu, çoğunluğun yaptığı kanunların mutlaka/her şartta iyi kanun olduğunun kabul edilmesini gerektirmez. Çünkü, demokratik bir süreç sonunda da temel hak ve hürriyetler gibi, liberalizm açısından vazgeçilemeyecek değerler tahrip edilebilir. Öte yandan, on milyonların -Nazi İmparatorluğu ve İtalyan Faşizmi örneklerinde görüldüğü üzere- bir tiranın yönetimi için oy verdikleri tarihsel tecrübeler, bize yönetimlerin seçimle iş başına gelmesinin doğrudan, özgürlüklerimizin güvende olduğu anlamına gelmediğini göstermiştir. Bu nedenle, demokrasinin yegâne kamusal erdem olmadığını vurgulayan Hayek için, hem liberalizmi yadsıyan bir demokratizmin, çoğunluğun sınırsız güce sahip olması anlamında çoğunluğun diktatörlüğüne dönüşmesi hem de demokrasinin kendisini yok etme kabiliyeti nedeniyle demokrasiden daha önemli değerlerin yok edilmesi en büyük tehlikelerden birisidir.¹⁷ Hayek, demokrasi ile liberalizm arasındaki farkın ve söz konusu tehlikenin, bunların zıtları gözönüne alındığında daha iyi ortaya çıkacağını söylemektedir: "Demokrasinin zıddının otoriterizm olmasına karşılık, liberalizmin zıddı totalitarizmdir. Sonuçta, en azından prensip olarak, demok-

ratik bir yönetimin totaliter olması ve otoriter bir yönetimin liberal ilkelere göre hareket etmesi mümkündür."¹⁸

Aynı mantık çerçevesinde devam edersek, Hayek'in özellikle üzerinde durduğu husus, demokrasinin ehlileştirilmesi olarak niteleyebileceğimiz yönetim kuvvetleri üzerinde liberalizmin öngördüğü sınırlamaların tesis edilmesidir. Hayek'e göre, liberalizmin gözlediği şey, kimin elinde olursa olsun, kim tarafından kullanılırsa kullanılsın egemenliğin nasıl kullanıldığı ve idare edenlerin bizi nasıl ve ne dereceye kadar idare ettiğidir. Demokrasi, yönetilenlerin nasıl seçileceğini, işbaşına geleceğini belirlerken; liberalizm bu yöneticilerin bizi hangi sınırlar içinde ve kayıtlar altında idare edebileceğini ve yönetim esnasında özellikle neleri yapmayacağını belirler.¹⁹ Bu nedenle, Hayek'in "demokrasinin" başına liberal niteliğini şart gördüğünden bahsedebiliriz. Hayek, özgürlükçü bir demokrasiden yanadır ve liberal ilkelere göre düzenlenmiş bir demokratik sistemin önemine işaret eder. Ona göre kabul edilebilir ve idealleştirilmesi gereken tek bir demokrasi vardır, o da liberal demokrasidir. Dolayısıyla Hayek'in öngördüğü sınırlı bir demokrasidir, yani Hayek, demokratik hükümetin sınırsız hükümet olduğu biçimindeki yoruma ve buna uygun hukuk felsefesine, yani hukuku tamamen yasa-koyucunun irade açıklamasına bağlamaya kalkışan hukukî pozitivizme karşı çıkmaktadır.²⁰

Diğer yandan Hayek, demokrasinin sınırlandırılmasını dar bir çerçeveye hapsedemekte ve demokrasiyi liberalizmin en temel unsuru olan "sınırlı devlet" ilkesiyle beraber

¹⁶ Atilla Yayla, *Liberalizm*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1992), s. 189.

¹⁷ Hayek'in çoğunluk diktatörlüğünden bu denli ürkmesi ve üzerinde ısrarla durmasının nedenini anlamak için takipçisi olduğu Lord Acton'un şu vecizesini buraya eklemek yerinde olacaktır. Acton şöyle demektedir: "*Azınlık tahakkümü kötü bir şeydir ama bundan daha kötüsü bir çoğunluğun tahakkümüdür. Bunun nedeni, devreye sokulduğunda azınlığın nadiren karşı koyabileceği saklı bir güç rezervinin kitlelerde bulunmasıdır. Bütün halkın mutlak iradesine karşı ne yalvarış, ne ödeşme, ne de süjnak vardır, tek bir şey mümkündür: ihanet.*"

¹⁸ Friedrich A. Hayek, (çev. Atilla Yayla), "Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri", *Sosyal ve Siyasal Teori*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), s. 172.

¹⁹ Yayla, "Hayek, 20. Yüzyıl.....", s. 55.

²⁰ Friedrich A. Hayek, (çev. Mustafa Erdoğan), "Liberal Bir Devletin Anayasası", *Sosyal ve Siyasal Teori*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), s. 187.

düşünmektedir. “Burada demokratik hükümetin sınırlandırılması gerekliliğinden veya daha kısıtlı sınırlanmış demokrasiden bahsettiğimde, tabii ki, sadece hükümetin demokratik olarak idare edilen kısmının sınırlandırılmasını değil, eğer demokratikse, bütün devletin sınırlandırılmasını kastediyorum.”²¹

Hayek'te Demokrasinin Sorunlu Yönleri

Hayek'in demokrasi konusundaki eleştirilerini demokrasinin genel olarak kabul görmüş öğeleri üzerinde tespit etmek isabetli görünmektedir. Alan Bullock, bir “idare şekli” olarak demokrasinin özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- 1- Seçimle işbaşına gelen hükümetlerin varlığı;
- 2- Seçimlerin her türlü baskılardan uzak, belli aralıklarla, gizli oy, açık tasnifle yapılması;
- 3- Partilerin, adayların ve seçim işlerinin hür bir vasat içinde fonksiyonlarını gerçekleştirebilmeleri;
- 4- Meclislerin ve seçilenlerin (temsil yetkisine haiz olanların) kanun yapma yetkisine sahip olmaları;
- 5- Muhalefet fonksiyonunun yerine getirildiği bir ortamın bulunması;
- 6- Ferdî hürriyetin (söz, fikir, din, eğitim, seyahat vs.) tanınması ve hürriyetlerin kullanılması;
- 7- Herkesin kanun karşısında eşit olması.

Hayek, bu yedi özellikten çoğuyla mutabıktır. Onun yukarıda sayılan vasıflar içerisinde, çağdaş demokrasiyi de göz önüne alarak, sorunlu gördüğü hususlar, yasama yetkisi ve hürriyetler ile ilgili olanlardır. Bu hususlar, filozofun, demokrasinin sınırlı devlet ve azamî hürriyet ilkeleri ile aşılması gerekliliği görüşünde ortaya çıkar. Hayek, tra-

jik yanılığının, demokratik usulleri benimsemenin, hükümetin gücü üzerindeki bütün sınırlamalardan vazgeçmeyi beraberinde getirmesi olduğunu söyler. Böylece, demokratik kurumların “Hukuk Devleti” geleneği ile sınırlandırılmasının ortadan kalktığı yerlerdeki uygulamalar, yalnızca totaliter demokrasiye değil, zaman içinde halkoyu yoluyla diktatörlüğe, hürriyetlerin kullanılmasının sınırlandırılmasına yol açar.²² Öte yandan Hayek'e göre, özgürlüklerin korunması açısından demokrasi tek başına yeterli olmadığı gibi demokrasinin temel gereklerinden birisi olan kuvvetler ayrılığı da bireysel özgürlüğün muhafazası bakımından genelde sanıldığı kadar fonksiyonel olmayabilir. Hayek'e göre İngiltere'de yeşeren bireysel özgürlükler kuvvetler ayrılığının sonucu olmaktan ziyade, mahkemelelerin kararlarına dayanak sağlayan Common Law'un ürünüdür. Yayla'nın işaret ettiği üzere Common Law ile Hayek'in kanun hâkimiyeti ya da hukuk devleti anlayışı fonksiyonel olarak çakışmaktadır.²³

Öte yandan, Hayek'in demokratik sistem içinde, yasamada ortaya çıkan soruna ilişkin değerlendirmesi, yasama merkezi olarak parlâmentoya ve kanun kavramına bakışı önemlidir. Hayek'e göre çoğunluğun hâkimiyeti fikrinin neredeyse tartışılmaz bir gerçek olarak kabul edilmesi ve çağdaş toplumların coğrafi genişlik ve nüfus nedeniyle temsil mekanizmasına mahkum olması yüzünden ortaya çıkan çoğunluğun hâkimiyeti fikri, tatbikatta temsilin gerçekleştiği parlâmentonun hâkimiyetine dönüşmüştür. Hayek'e göre buna en güzel örnek İngiliz Parlâmentosudur:

“Demokratik kurumların mahiyetinin başlangıçtaki anlaşılma biçiminin tedricen kaybedildiği ve bunun yerini demokratik olarak seçilmiş meclisin sınırsız gücünün aldığı süreci

²¹ Hayek, *Hukuk, Yasama ...*, s. 149.

²² *A.g.e.*, s. 7.

²³ Yayla, *a.g.e.*, s. 55.

izlemek, bizim buradaki görevimiz olamaz. Bu, geçenlerde M. J. C.'nin önemli bir kitabında yerine getirilmiştir; bu kitapta İngiliz İç Savaşı sırasında parlâmentonun yetkilerini kötüye kullanılmasının, daha önce yalnızca kraliyet iktidarını tehlike olarak gören insanların parlâmentonun da nasıl kral kadar despotik olabileceği ve "ferdî özgürlüğün istilâ edilmemesi için yasama meclislerinin de sınırlandırılmaya tâbi tutulması gerektiğinin anlaşılmasına yol açtığı gösterilmektedir."²⁴

Hayek, parlâmentonun mutlak yetkisi anlayışına karşı çıkmaktadır. Ona göre ya özgür bir parlâmentoya ya da özgür bir halka sahip olabiliriz. Tercihini ikincisinden yana olan Hayek, bunun, ancak sözde sınırsız (hükümler) temsili bir meclisin gitgide hükümetin yetkilerinin daimi ve sınırsız genişlemesine sürüklenmesi sonucu yönetimin "yasama meclisi"nin ana meşgalesi hâline gelmesine son verilmesi ile mümkün olduğunu savunur. Hayek'e göre yasama meclisi, John Locke'un "yasama gücünün herkesin anlayabileceği genel nitelikte yasalar aracılığıyla ile kullanılması ilkesi"²⁵ ifade ettiği gibi, genel kurallar anlamında kanun çıkarmakla sınırlanmalıdır. Aksi durumda, genel kurallar koymakla sınırlanmamış her şeye kâdir bir parlâmento keyfi bir hükümet mekanizmasına dönüşmek mukadderatından kurtulamaz.²⁶

Bu mukadderatın gerçeklik düzeyinde yaşanır hâle geldiğine dikkat çeken Hayek, parlâmentolara "yasama meclisi" adını verdiğimizizi, ama şimdiye kadar parlâmento işlerinin büyük kısmının genel davranış kurallarının vaz edilip onaylanmasını değil, belirli meselelere ilişkin hükümet tedbirlerinin yönetimini ihtiva ettiğini belirtmektedir.²⁷ Yani hükümet ile yasama meclisinin ayrılaşması söz konusudur.

"Demokratik ülkünün görünüşteki zaferi ile vuku bulan şey, kanun koymak yetkisi ile yürütme yetkisinin aynı meclisin eline verilmesidir. Bunun etkisi zorunlu olarak, yüksek hükümet otoritesinin belirli amaçlarını en iyi şekilde elde etmek için, hangi kanun işine yarırıyorsa onu çıkarmakta serbest hâle gelmesidir."²⁸ Bu olgunun siyasal hayatta menfi gelişmelere uç vereceği açıktır.

Öncelikle bu, hukuka tâbi hükümet ilkesinin sonu anlamına gelecektir. Zira yasama meclisi hükümeti sınırlandıracak olan kanunların yapılması (başka bir ifadeyle hukukun oluşturulması) işini gerçekleştiremeyecektir. Zaten kanun kavramının gerçek muhtevasında da parlâmentonun değişen fonksiyonelliği esasında önemli bir değişim olmuştur. Hayek bunu şöyle ifade etmektedir: "Gerçek şu ki, bugün biz belirli bir tür norma veya emre, aşağı-yukarı yasama organının her kararına yasa, kanun diyoruz."²⁹ Hâlbuki Hayek'e göre, asıl kanun ile Alman hukukçularının "maddî anlamda kanun" adını verdikleri emirler farklılık arz etmektedir. Çünkü, Hayek'in âdil davranış kuralları adını verdiği kanun ile parlâmentonun sıradan kararları değişik temeller üzerinde otururlar. Hayek, ayrımı şöyle açıklamaktadır: "Kanunlar bilinmeyen sayıda gelecek durumlara uygulanabilir ve bütün kişilerin ve örgütlü grupların korunmuş alanının sınırlarını çizen yasaklamaları kapsayan, kişilerin başkalarına karşı davranışlarını düzenleyen kurallardır."³⁰

Kanunlar daha çok bir fikre dayanır. Bu fikir dar bir zamana sıkışmış olmayıp, yüzyıllar ötesinden süzülerek gelen yaygın bir mutabakatı yansıtır. Kanun somutluklardan ziyade soyutluklar ile ilgilidir. Kanundan beklenen haksız davranışı önlemek, adaleti tesis

²⁴ Hayek, *a.g.e.*, s. 33.

²⁵ Ayferi Gözcü, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, (İstanbul: Beta Yay., 1995), s. 157.

²⁶ Hayek, *Hukuk, Yasama ...*, s. 152-55.

²⁷ *A.g.e.*, s. 35.

²⁸ *A.g.e.*, s. 151

²⁹ Hayek, "Liberal Bir Devletin ...", s. 187.

³⁰ Hayek, *Hukuk, Yasama ...*, s. 150.

etmektedir. Kısa vadeli kararlar ve bunların yararlarından çok; herkese eşit olarak uygulanabilir evrensel ilkeler ve bunların uzun vadeli yararlarıyla bağıntılıdır. Kanunlar yapılmazlar, onlar uzun zaman dilimleri içerisinde anonim bir süreç içerisinde oluşurlar. Hayek'in kanun hâkimiyeti prensibinden beklediği sonuçlar da kanuna atfedilen bu tanımlamayla ilgilidir. Kanun hâkimiyeti, basitçe, toplumun idare edildiği bir yasalar bütünü değil bireysel özgürlüğü garanti altına alma kriteri ile uyumlu, yasaların formel yapısını belirleyen bir üst nizamdır. Ve bu çerçevede, ideal şekliyle muayyen bir yasanın yer ve zamanın bütün şartlarından soyutlanmış ve her zaman her yerde çıkabilecek türden durumları kapsayan bir defalığına ve herkes için yapılan buyruk olmasını gerektirmektedir.³¹ Hayek bireylerin haklarının bu türden bir yasa sisteminden evrileceğini belirtmektedir. Buna karşılık maddî anlamda kanun özelliği gösteren, yani parlâmento tarafından yapılan ve yanlış bir şekilde kanun adı verilen metinler bir iradeye dayanmakla beraber, maksat bakımından genelliği bile öngörmezler. Yüzyıllara yayılan evrensel fikirler yerine kısa dönemli kanaatlere dayanırlar. Kısa vadeli somut çıkarlarla ilgilidirler. Oluşmazlar, yapılırlar.³² Hayek'in "hukuk devleti" ilkesinden bahsederken sözünü ettiği "hukuk" teriminden anladığı veya "kanun hâkimiyeti" derken "kanun" ile kastettiği, günlük yaşamalarla nitelik açısından herkese eşit şekilde uygulanabilirliği, genelliği ve kesinliği ile farklılık arzeden işte bu âdil davranış kurallarıdır.³³

Dolayısıyla Hayek açısından, parlâmentonun "idam cezası" hakkında bir fikre dayanan, genel uygulanırlığı olan ve yaygın bir mu-

tabakatı yansıtan bir yasaması ile 1999 yılı bütçesinin onanmasına dair bir yasaması özü itibarıyla farklıdır, hatta ikincisi yasama olarak dahi tanımlanamıyacak bir fiildir. Bu bağlamda, Hayek'in asıl vurguladığı sorun, iki farklı işin aynı birim tarafından gerçekleştirilmesinin sakıncalarıdır. Bu iki görevinin sonucu olarak, parlâmento esas işlevini yerine getirememektedir. Bunun doğal sonucu ise, yasama tarafından keşfedilen kanunlar çerçevesinde oluşturulacak hukuk ile sınırlanan ve denetlenen bir hükümetin oluşumunu öngören kuvvetler ayrılığının içi boş bir kavrama dönüşmesidir.

Modern parlamenter kurumların niteliğinin tamamen, demokratik yasamanın ihtiyaçlarından çok, yönetimin ihtiyaçlarıyla şekillenmesinin bir diğer olumsuz sonucu da, bu gelişmenin meclisin üyelerini kamuoyunun temsilcileri yapmaktan ziyade, seçmenlerin çıkarlarının mümessilleri yapmış olmasıdır. Popüler uygulaması pazarlıkçı demokrasi hâline gelen sistem, bir bireyin seçilmesini, çıkar dağıtmanın ödülü hâline getirmiştir. Partilerinin önceki üç veya dört yıl boyunca seçmenlerine bahşettiği "aşıkâr özel yardımlara" dayanarak yeniden seçilmeyi bekleyen insanlar genel kanunların geçirilmelerini sağlayacak konumda değillerdir.³⁴ Öte yandan, tipik bir milletvekilinin, hukukun ve dolayısıyla yasamanın temel maksatlarından birisi olan hükümetin zorlayıcı yetkililerinin sınırlarını korumak ve iyileştirmek için zamanı ve gücü yoktur. Hayek, bu konuda İngiliz Parlâmentosu'nun yakın gözlemcilerinden birisinin "hukukçunun kanunu için parlâmentonun ne zamanı ne de arzusu vardır" şeklindeki sözlerini zikreder.³⁵ Popülizm hastalığı ile

³¹Ronald Hamowy, "Law and the Liberal Society: F. A. Hayek's Constitution of Liberty", *Journal of Libertarian Studies*, Vol.2, No.4, 1978, s.287.

³²Yayla, *a.g.e.*, s. 56.

³³Hamowy, "Law and the Liberal", s. 291-95

³⁴Hayek, *a.g.e.*, s. 43.

³⁵Hayek'e göre, parlâmentonun yapmadığı bu başlıca işin çok az yetkisi olan bürokratlar tarafından yerine getirilmesi kaçınılmazdır. Bu işin bürokrasiye havale edilmesi durumunda ise, temsil kabiliyeti olmayan bürokrasinin özde keyfi yetkiler elde etme tehlikesi ortaya çıkmaktadır. *A.g.e.*, s. 44 ve 173.

malûl temsilcileri -diğer seçimde seçilme kaygısı içerisinde- uzun vadede farkedilebilecek hukuktaki değişiklikler değil, partilerinin hükümetteki sicili, idarî tedbirlerin yakın tesiri ve seçmen kitlesinin özgül çıkarlar ile tatmini ilgilendirmektedir.³⁶ Ayrıca, bu yapı, hükümetin yasama meclisini istediği şekilde manipüle etmesine ve âdil davranış kurallarının gerilemesine sebep olur.

Hayek'in Demokratik Siyasal Modeli

Hayek kanunları keşfeden ile diğerlerini yapan kurumların farklılaşmasını istemektedir. Hayek'in hedefi âdil davranış kuralları anlamındaki kanunların, gerçek bir toplumsal mutabakat ile, kısır çıkarlardan ve yeniden seçilebilme kaygısından uzak karar verici bir toplumsal temsilci kitlesince günlük politik meselelerden ayrı bir şekilde ele alınarak oluşmasının sağlanmasıdır. Hayek bu amaca yönelik olarak bir siyasal model ortaya atmıştır.

Hayek'in modeli, gerçek yasama görevinin (kanunları yapma), yönetme görevinden olduğu kadar, anayasa yapma görevinden de farklı olduğu ve demokratik bir sistemde kuvvetler ayrılığının amacına ulaşması için farklı görevleri bulunan ve birbirinden bağımsız olarak hareket eden ayrı organları içeren üç kademeli bir temsili sistemi öngörmektedir.³⁷

Bu organlardan birisi, anayasanın yarı-daimi çerçevesi ile ilgili olacak ve yalnızca bu

çerçevede değişiklik yapılmasının gerekli sayıldığı zamanlarda faaliyette bulunacaktır. Hayek'in, "Yasama Meclisi" ve "İcra Meclisi" adını verdiği diğer iki organ belirli bir görev ayrımı temelinde iki meclisli yasamayı oluşturmaktadır.³⁸ "Yasama Meclisi", Hayek'in gerçek "kanun" saydığı âdil davranış kurallarının tedricen geliştirilmesi sürekli göreviyle iştigal edecek ve sınırsız hükümetin en önemli denetleyicisi olacaktır. "İcra Meclisi" adını verdiği ve güncel parlamenter sistem içerisindeki yönetime dair işlevleri ile bugünkü parlamentoyu anımsatan organ ise, idarenin mevcut işleyişi ile yani hükümet teşkilâtının kurallarıyla, idareye verilen kaynakların yönetimiyle uğraşacaktır.³⁹ Hayek anayasa mahkemelerinin de Yasama ve İcra Meclisi arasında yetki konularını değerlendiren bir organ olarak ortaya çıkmasını öngörmektedir.

Bu modeli ortaya atarken Hayek, kuvvetler ayrılığı teorisyenlerinin anladığı anlamda saf bir "yasama meclisi" oluşturma fikrinin tamamen yeni bir şey olmadığını da belirtmiştir. Doğrusu, sadece âdil davranış kurallarını değiştirme yetkisine sahip olan kadim Atina'nın *nomothetai*'si onun en büyük esin kaynağı olmuştur.

"Buna benzer bir şeye, kadim Atinalılar tarafından, yalnızca ayrı bir organ olan *nomothetae*'nin esas *nomos*'u değiştirmesine izin verdikleri zaman teşebbüs edilmişti. Nomos, en azından takriben, genel âdil davranış kuralları anlamını muhafaza eden biricik terimle ilgili olduğundan ve *nomothetae* terimi biraz bize benzer bağlamda 17. yüzyıl İngiltere'sinde ve yine J. S. Mill tarafından canlandırıldığından, onun, icrai meclis olarak adlandıracağımız ikinci temsili meclisten kesin-

³⁶ *A.g.e.*, s. 43-6.

³⁷ Gerçek yasama ile anayasa tertip etme görevi arasında da bir ayrımın yapılması, Hayek'in siyaset teorisinin önemli bir parçasıdır. Hayek bu ayrımı iki noktada şöyle temellen-dirmiştir: "Gerçek yasama..., (anayasa yapmaktan) sürekli bir görev, hukuku tedricen geliştirip yeni şartlara uydurmak için sebatkar bir gayret olması zorunluluğu ile ayrılır." İkinci olarak "Gerçek anlamda yasama görevi, anayasa yapma görevinden bir anayasada mevcut bulunanlardan daha fazla gerekliliği hatz kurallara ilişkin olmasıyla da ayrılır. Anayasa esas olarak, yönetimin düzenlenmesi ve farklı yetkilerin bu teşkilâtın değişik kısımlarına tahsisi ile ilgilidir." *A.g.e.*, s. 58-9.

³⁸ Ronald Hamowy, "The Hayekian Model of Government in an Open Society", *The Journal of Libertarian Studies*, Vol.VI, No.2, (Bahar,1982), s. 137.

³⁹ Hayek, *Hukuk, Yasama*, s. 58.

likle ayırdetmek gerektiği zaman, kuvvetler ayrılığının savunucuları ile hukuk devletinin teorisyenlerinin zihinlerindeki şu tamamiyle yasamayla ilgili olan meclis için bir ad olarak arasına kullanılması uygun düşecektir.”⁴⁰

Bu sistemde en hayati öneme sahip organ, belli birtakım somut çıkarlar toplamının değil de, bütün taraflılık veya özel çıkarların dışında, ortak doğru ve adaletten başka bir şey olmayan ve insanların değil de yasaların egemenliği denebilecek olan gerçek kamu çıkarının söz konusu olduğu yerde, çıkarlar yerine doğrunun ne olduğuna ilişkin fikri temsil eden “Yasama Meclisi- nomothatae”dir. Hayek’in *nomothatae*’si kendiliğinden doğan düzenin zaman içerisinde olgunlaştırdığı kuralları keşfederek genel kanunlar şeklinde vaz edecek bir hukuk yapıcı kurum olacaktır. Bu modellemesini kurucu (constructivist) bir yaklaşımla ortaya koyan Hayek, bu meclisin kimlerden, nasıl oluşturulacağı ve nasıl çalışacağına kadar detaylı açıklamalar yapmıştır. Örneğin, meclis üyelerinin 15 yıl için seçilmesi, hem erkek hem kadınlardan belirli bir oranın gözetilmesi gerekliliği, seçilenlerin olgun yaşta olması ve meclisin yaş ortalamasının yaklaşık 52.5 olması öngörülmektedir. Hayek’in kendi ifadelerine başvuracak olursak: “Yasa-koyucu meclisin üyeleri -neyin âdil olduğuna ilişkin fikrin temsilcileri olarak halk tarafından seçilmiş olsalar da, irade ve çıkara bağlı olmamalı, parti disiplini ile ise kesinlikle kaytılanmış olmamalıdır. Bu, temsilcilerin bir defaya mahsus ve uzun dönemler için seçilmeleri yöntemiyle güvenceye alınabilir. Bununla birlikte, onların cari fikirlerinin temsilcisi hâline gelmelerini önlemek için, yaş gruplarına göre belirlenen bir temsil sistemi öneriyorum: Hayatlarında bir defa diyelim ki 40 yaşına geldiklerinde- temsilci olarak seçilen her bir kuşak 15 yıllık dönem-

ler için görev yapar.”⁴¹ Ayrıca, bu meclisin tüm bağımsızlığını belirli çıkar gruplarının veya örgütlü partilerin baskılarından masun kılmak için çeşitli ilâve tedbirlerin de kullanılabileceği belirtilmiştir. En basiti olarak, daha önce İcra Meclis veya parti örgütlerinde hizmet etmiş olanların buraya seçilmesi engellenebilir, azlolanmaları zorlaştırılabilir.⁴²

Hayek’e göre, bu modelleme sayesinde toplumun en büyük ihtiyacı olan gerçek kanunların yapılmasında, hükümetin acil işlerinin yoğun baskısından kurtulmuş bir yasama hem teknik analiz hem de gerekli toplumsal mutabakatın sağlanması için vakit imkânına kavuşacaktır. Öte yandan Hayek, böyle bir sistemin, başta Platon olmak üzere, siyaset teorisyenlerinin “akiller meclisi” idealinin gerçekleşmesine, şimdiye kadar denenmiş sistemlerden daha yakın olacağını iddia etmektedir. Doğrusu, bu yabana atılacak bir iddia değil. Öte yandan, yukarıda işaret edilen bu meclisin oluşum biçimi bu iddiayı kuvvetlendirecek bir husus. Bununla beraber, Yasama Meclisi, korporatif temelde katılımcı bir meclis olarak tasarlandığında bir “akiller meclisi” olmaya çok daha fazla yaklaşabilirdi.

Öte yandan, İcra Meclisi bu gün anladığımız manada parlamenter sistemin bütün özelliklerini gösteren bir organdır. Parti sistemi, teşkilatlanma, milletvekilleri vs., fakat İcra Meclisi, Yasama Meclisi tarafından yapılan âdil davranış kuralları, yani Hayek’in kanunları ile kayıtlıdır. Bu sınırlamalar içerisinde, hükümetin meclisteki çoğunluğu ile yalnızca yönetim aygıtını düzenlemede ve hükümete tevdi edilen maddî ve kişisel kaynakların kullanımında yetkili olması plânlanmaktadır.⁴³

Hamowy’nin işaret ettiği bu modellemenin pratikte işlemeyeceği tartışmaları bir ke-

⁴⁰ *A.g.e.*, s. 168.

⁴¹ Hayek, “Liberal Bir Devletin”, s. 190.

⁴² Hayek, *Hukuk, Yasama*, s. 171.

⁴³ *A.g.e.*, s. 179.

nara⁴⁴, Hayek'in varmaya çalıştığı netice anlaşılır, aynı zamanda da yeni olmayan bir durumdur. Hayek, Montesquieu'nun 18. yy.'da özgürlük –iktidarın kötüye kullanılması– iktidarın iktidar ile sınırlanması fikirleri çerçevesinde ileri sürdüğü güçler ayrımı teorisi⁴⁵ ile İngiliz parlamento yapısının dengeleyici iki kamaralı sistemini, meclislerden birinin yürütmeye yönelik kanunlarla uğraşması, diğlerinin ise gerçek yasama görevini üstlenmesi ile yasama ve yürütme güçleri arasında katı bir ayırım sağlayacak şekilde birleştirmiş görünüyor. Gerçekten de iktidarın iktidarla durdurulduğu böyle bir düzende iktidarın kötüye kullanılması engellenebilir. Dahası, yürütmeden tam bağımsız ve onun boğuştuğu sorunlarla alâkasız bir yasama, Hayek'in işaret ettiği üzere, toplumsal gelişmenin yönünün tesbitinin sağlıklı ve mutabakat temelinde gerçekleşmesinin garantisi olur.⁴⁶ Pratik konusunda ise tarihin tanıklık ettiği ve bu gün hâlihazırda işlemekte olan iki meclisli ve federatif sistemlerin pekâlâ yasama içerisinde farklı görev ve yetkilerle donatılmış iki ayrı meclisin yanyana bulunabileceğini gösterdiğini söylemek yeterli olacaktır.

Bu arada, Hayek'in modelinin diğer alanlarda da tam bir liberal sistemin varlığını kabul ettiğini belirtmek gerekir. Yani sınırlı devlet, piyasa ekonomisi, hak ve özgürlüklerin teminat altına alınmış olması vb. unsurların varlığı Hayek'te a priori kabul edilmiştir. Hayek'in öngördüğü model, bu unsurların demokratik

sistem içerisinde daha da mükemmelleşmesi için alınabilecek ek tedbirleri içermektedir.

Ve İdeal: Demarşi

Bu yapılanma, Hayek'in "demarşi" adını verdiği gerçek demokrasiyi ortaya çıkaracaktır: "Eğer bazılarının iddia ettikleri gibi, bu gün artık demokrasi, tamamiyle çoğunluğun sınırlanmamış gücü anlamına geliyorsa; çoğunluğun gücünden daha yüksek hiçbir güç bulunmamamla beraber, bu gücün de –cebre ancak genel kurallara bağlı olarak başvuru- bileceği anlamında- sınırlı olduğu bir hükümet sistemini tanımlamak için yeni bir kelime bulmamız gerekebilir. Ben böyle bir hükümet sistemine demarşi (demarchy) demeyi öneriyorum. Bu halkın (demos) kaba güce (kratos) sahip sayılmadığı, fakat (John Locke'un sözleriyle) "günübirlik kararnamelerle değil, ilân edilip halkın bilgisine sunulmuş ve devamlı olmak üzere konmuş yasalar"la yönetmek (archein) işiyle sınırlı bir hükümet sistemidir."⁴⁷

"Eğer demokrasi çoğunluğun sınırlanmamış iradesinin yönetimi anlamında kabul edilirse, ben demokrat değilim"⁴⁸ diyen Hayek'in ülküsü demarşinin tesis edilmesidir. Çünkü, çok temel bir mottoda belirtildiği üzere Hayek demokrasiye ilişkin bütün çözümlerinde düşünce pergelinin bir ucunu –liberal felsefesindeki tutarlılığı uyarınca- ana noktaya sabitlemiştir: "Demokrasiye inanç demokrasiden daha üstün şeylere inancını gerektirir."⁴⁹

⁴⁴ Hamowy, "The Hayekian", s. 137-9.

⁴⁵ Göze, *a.g.e.*, s. 185

⁴⁶ Bu gerçekliği Türkiye örneğinde düşünecek olursak yürütmeden bağımsız ve adil davranış kurallarının tesbiti ile uğraşan bir Yasama Meclisi çıkarılması gerektiği hâlde günlük politikanın içerisinde kaybolup giden ifade özgürlüğü, demokratikleşme gibi temel sorunlarla ve diğer meclis bugünkü parlâmentonun (TBMM) faaliyetlerinin neredeyse % 80ini oluşturan yürütmenin ihtiyaç duyduğu kanunlarla (tütün yasası, Telekom'un özelleştirilmesi vb.) uğraşsa daha hızlı, daha katılımcı ve yasaları daha iyi etüt eden bir yasamaya sahip olmaz mıyız?

⁴⁷ Hayek, "Liberal Bir Devletin", s. 191.

⁴⁸ Hayek, *Hukuk, Yasama*, s. 60.

⁴⁹ Bu üstün değerlerin en tepesinde tahta kurulmuş olan şüphesiz özgürlüktür. Gottfried Dietze bunu şöyle belirtir: "Hayek'in sosyal düşüncesinde en öndegelen değer özgürlüktür" Gottfried Dietze, "Hayek on the Rule of Law", *Essays on Hayek*, ed. Fritz Machlup (Hillsdale, Mich.:Hillsdale College Press, 1976), s. 107.